

Van den schijper
J. J. J.

HET EEN EN ANDER OVER
INLANDSCHE GOUD- EN ZILVERSMEEDEKUNST

DOOR

J. E. JASPER.

Overgedrukt uit het Tijdschrift voor het Binnenlandsch
Bestuur, deel XXIII, afl. 4.

BATAVIA
G. KOLFF & Co.,
1902.

~~4744~~
N 95-2481

ISBN=190572

KONINKLIJK INSTITUUT VO. TROPEN-BIBLIOTHEEK

14 0000 0215 0674

Lg 19, lot 100

7744

HET EEN EN ANDER OVER
INLANDSCHE GOUD- EN ZILVERSMEEDEKUNST

DOOR

J. E. JASPER.

~~~~~  
*Overgedrukt uit het Tijdschrift voor het Binnenlandsch  
Bestuur, deel XXIII, afl. 4.*  
~~~~~

BATAVIA
G. KOLLF & Co.,
1902.

WET EEN EN ANDER OVER

INLAOSCHER DOOD EN ZILVERMEEDERST

J. E. JABER

HET EEN EN ANDER OVER INLANDSCHE GOUD- EN ZILVERSMEEKUNST.

DOOR J. E. JASPER.

Eens bezocht ik te Soerabaja een zilversmid, die juist bezig was de laatste hand te leggen aan een z. g. „kaloeng katèssan”, zooals men jonge bruiden om den hals doet, of waarmee men knapen, die besneden moeten worden, gedurende de aan deze gebeurtenis verbonden feesten opsiert.

Hij was maar een heel eenvoudige Javaan, een onvervalschte kampong-arbeider, die zijn beroep had geleerd van zijn vader, en die het ook leeren zou aan zijn zoon. Hij was 'n type van 'n zeer bescheiden artist, aan den slag gaand, als hij een bestelling kreeg; lang piekerend, voordat hij begon; vol ijver als hij eenmaal bezig was, en immer werkend voor een kleine, schrale winst, die God weet hoe dreinerig bepingeld was tot het kleinste minimum. Hij was goedig, liet zich gemakkelijk bepraten, nam de bestellingen aan, die men hem opdrong, doch ik geloof alleen maar, omdat hij eenmaal niet kon buiten het werk, dat zijn vader gedaan had, dat hij zijn zoon zou leeren. Als in zoovele Javaansche nijveren was ook in hem vastgeroest, vastgesleten de stille doch intense behoefte om kalm te prutselen te zitten aan een fijn en teer stuk werk, dat door eigen gedachte, door eigen smaak, door eigen handenarbeid te vormen was tot een bescheiden brokje kunst.

Hij was zilversmid meer uit liefhebberij dan om met de verdiensten uit dit bedrijf inderdaad in zijn gansch levensonderhoud te voorzien.

Hij was geen dilettant, omdat hij daarvoor veel te lang de zilversmeedkunst had beoefend, ook omdat hij te raak werkte te resoluut was in zijn opvatting, dan dat hij slechts dien naam zou

verdienen. Beroepssmid was hij niet, omdat hij sawahs had, de landbouw hem dus zijn hoofdbestaan opleverde. Hij was dus artist, een heel bescheiden artist, wonend in het diepste van een dessa'tje, slechts nu en dan werkend, en hoewel innerlijk vol stralende trots op hetgeen hij afgeleverd had, toch nooit zich naar voren dringend om zijn werk te laten zien, het eer verbor-gen houdend voor de oogen van den nieuwsgurigen bezoeker met een timide terughoudendheid, den min of meer wantrou-wenden Javaan eigen. In zijn werkplaats bezocht ik den Ja-vaanschen zilversmid. Het was een klein hokje maar, met open vensters, en een deur, waarvoor een groezelige „keré" neerhing. Daarachter zat hij, gebogen over een laag bankje, zijn werktafel, waarop in chaos een verzameling ijzers, pennen en stukjes blank metaal lag uitgestald.

Achter het gore atelier met zijn besmeurde en beklodderde muren bevond zich het woonhuis, ietwat netter, zindelijker, halfverborgen achter een wiegelend gordijn van blond bloeme-tjeskatoen. Op den aarden vloer, bobbelig en vochtig, hier en daar een mat, een hoopje gereedschappen; vlak bij het venster aan eenen kant een geïmproviseerd tafeltje van petroleumkisten-hout, vlekkig-vettig-zwart geworden door langdurig gebruik; aan den anderen kant een scheef uitgezakt rak, omhangen van spin-webslieren, vol ouden rommel, als een droevig beeld van vroegere luxe.

Bij den oven, primitief stookplaatsje, zich bevindend in een donker omschemerden hoek de roetige tangen uitgespreid op den grond, stukjes van kroezen, defecte ijzers, obscure voor-werpen, waarvan het gebruik alleen den met alles en nog wat knutselenden zilversmid bekend kon zijn. Streepen vuil kro-pen hier op tegen den goren wand; asch dwarrelde in ijle sluiers van den vuurhaard omhoog, zoo dikwijls een windvlaag binnengudste door het hier en daar opene dak, en van boven de gebinten, verbogen door oudheid, slierden lange draden vergrauwd spinrag neer.

Ik geef deze beschrijving van een interieur der Javaansche zilversmidswerkplaats, omdat andere nijveren in een niet veel

betere omgeving werken en omdat men ervan versted staat, hoe de arbeider, toevend in een onzindelijk en goor krotje, werkend in een miniatuur vertrekje, waarin een zacht-droeve duisterheid schemert als een mysterieuze lichtdroom, nog voorwerpen kan vervaardigen, die men bewonderen moet om hun exquize omlijning, hun rake teekening.

De „kaloeng katèssan” dan bestaat uit een drie of vier dubbele rij van zilveren „kembang tandjoeng”-schakels, waartusschen „badong’s”, emblemen van gebloemde of gebladerte zijn geplaatst, terwijl zich aan het onderende van den halsketting een groote zilveren plaat bevindt. Een rank sieraad, als een lichte, frêle dradenreeks, cirkelend tusschen wondere zilveren bloemen tot een schitterende keten; het geheel fijntjes à jour uitgewerkt, als teer filigraan, van een schitter witte glanzing.

Een sieraad, zoo echt van oud-Javaansche opvatting, zoo als van zelf gekomen uit de lenige vingers van den artist, zoo vol van prettige en bekoorlijke Schwung! Wat 'n charme straalt je tegen uit de bloempjesverzamelingen van zoo een bruidsketting, hoe doet je de schijldige vierdubbele rij van schakels met de lachende nieuwe, schitterwitte bloememblemen, de klassieke badong onderaan, als een doorboord miniatuur wapenschild, denken aan de teere zilveren lijnen neersierend over het borstkleed van een meisje! Hoe schijnt alles, alles precies uitgewerkt als door een reusachtig uitbeitelend instrument en hoe aardig, ongedwongen, ongezoekt is de versiering van het grootste zilveren embleem! Een sieraad vol naïeve, onvervalschte kunst!

Het lag uitgespreid op de werktafel van den zilversmid, dien ik bezocht, uitgespreid tusschen roestige spijkers, stukjes glas, klontjes was en vreemde snuisterijtjes. Het lag gerangschikt, zooals het hangen moest om den hals van de bruid, een teer, wonder ovaal van lijnen en bloemen; alleen moesten sommige stukken nog aan elkander geschakeld worden.

Hij zat vlak bij me, de zilversmid, de beenen gekruist, zijn oude, koperen werkmansbril op zijn knoestig rond heuvelende knie, met zijn rood berande half toeë oogjes starend op het

ornament, dat op de vlekke tafel fijntjes ovaalde in glanzend zilverwit. Een onderdistrictshoofd achter me, fluisterend met een oppasser over de schoonheid van het sieraad, over de bedrevenheid van den vervaardiger; twee dessahoofden vlak bij de tafel, wijzend op de onderdeelen van den stil-blank-lachenden halsketen, zwak gesticuleerend over de wijze van gieten en uitslaan. Aan weerszijden van ons, twee knapen, de leerlingen van den zilversmid, bedeesd de oogen neergeslagen op den grond.—Een stilte dan van bewondering!

De zachte antwoorden van den Javaan, die zijn „inggih, inggih!” uitfluisterde, bij de vragen of het werk heelemaal naar eigen opvatting was gemaakt, of hij de rangschikking der zilveren bloemen zelf had verzonnen, of hij al gewoon was bruidsieraden te maken van zoo’n echte artisticeit. De bescheidene antwoorden van den kunstenaar, die immer kalm voor zich heen werkt, met een kalmte en een animo, waarop bijna niemand acht slaat, nu „bingoeng” door een plotseling bezoek van belangstellenden!

En terwijl de overigen kalm luisterden, liet ik den zilversmid vertellen van zijn werkwijzen, droeg hij af en aan zijn instrumenten en instrumentjes, zijn potjes en kroesjes, toonde hij mij het sieraad in al zijn onderdeelen, toonde hij hoe het zilver door hem gesmolten, gesmeed, geslagen werd, liet ik hem stil uitleggen en doen, liet ik hem gaan bedrijvig heen en weer, telkens het een of ander voorwerpje halend of brengend uit het zwakkelende duister, om-somberend de diepste hoekjes van zijn besmeurd en krottig atelier.

De zilversmid gebruikt als grondstof het metaal van den Singapore’schen dollar, de z. g. „pèrak boeroeng”, zooals de Inlanders dit muntstuk noemen, (naar de vogelfiguur die er op is afgedrukt), hetwelk speciaal met het doel om het te vervormen, voor den prijs van circa f 1.20 wordt gekocht. Het gewicht van den Singapore’schen dollar is de vaste basis, die door den Inlander gebruikt wordt bij het wegen van andere benodigde zilveren muntstukken. Waarom juist die z. g. „pèrak boeroeng” gebruikt wordt, is duidelijk, wanneer men weet, dat

het zilver daarvan, door de groote legering met koper, gemakkelijker smeedbaar en tevens goedkooper is dan het metaal van een fijner gehalte.

Het zilver verkrijgt juist door de samensmelting met koper een gemakkelijker vloeibaarheid, een betere smeedbaarheid, en deze twee metaaleigenschappen zijn den Inlandschen arbeider, waar hij uit den aard der zaak slechts gebrekkige werkmethoden kan volgen, hoogst welkom. Soms wordt het zilver van den Singapore'schen dollar met nog meer koper vermengd dan het reeds bevat, voornamelijk bij de vervaardiging van „klingans” (belletjes) of andere kleinigheden, die niet als lijfsieraden kunnen worden aangemerkt en waarbij het niet aankomt op zuiverheid van kleur, — bij de toevoeging toch van veel koper krijgt het gelegeerde metaal een roodachtigen gloed —, doch over het algemeen is het zilveragehalte van den dollar juist voldoende om dit muntstuk in de Javaansche werkplaatsen met succes te kunnen gebruiken.

„Wat de producten van zijn arbeid betreft”, zegt de zeer oppervlakkig oordeelende L. Th. Mayer in zijn „Een blik in het Javaansche volksleven,” waar hij het heeft over het werk der goudsmiden, „deze bestaan uit soeweng's of oorknoppen, gëlang's of armbanden, ali-ali's of ringen, beniq's of knopen, en dergelijke lijfsieraden meer, allen van Javaansch model en meestal van betrekkelijk geringe waarde. Over het algemeen,” heet het dan verder, „kan het werk, dat de Javaansche goudsmid levert, niet tot het fijnste worden gerekend, ofschoon hij, wanneer hij goede gereedschappen en modellen heeft, soms wel in staat is iets moois klaar te maken.”

Het muntstuk dient in kleine stukken te worden geslagen, die in een smeltkroesje, de z. g. „kowi” moeten worden gedaan.

Gemaakt van roode vuurvaste klei en „dëdëk” (fijngestampte rijstzemelen) zijn deze smeltkroesjes van den zilversmid niet grooter dan een kippenei en kosten zij f 0,35 per 100 stuks; ze zijn juist groot genoeg om het gewicht van een dollar aan zilver te kunnen bevatten.

Schaft de zilversmid zich een hondertal „kowi's” tegelijk

aan, dan krijgt hij als toegift — aldus is de „adat” bij den koop — vijf grootere smeltkroezen, die elk het metaal van twee dollars kunnen bevatten. De zilversmid maakt zijn smeltkroezen nooit zelf; dit afzonderlijke deel van nijverheid, veel voorkomend in Madoera, wordt beoefend door speciale personen, die met de zilver- of goudsmeedkunst niets anders hebben uit te staan, dan dat zij alleen ten behoeve daarvan de fijne, teere potjes zien kwijt te raken.

Nadat de kleine dollarstukken in de „kowi” zijn gedaan, wordt het zilver daarin gesmolten (technische term hiervoor is: „di leboer”).

Het oventje, waarin zulks plaats heeft, is zeer primitief en bestaat in een vierkanten bak, waaraan een bamboezen blaasbalg is verbonden („oeboebban”).

Om een niet al te groote hitte te verkrijgen tot het vloeibaar maken van het zilver („adjoer” = gesmolten) mag geen ander houtskool gebruikt worden dan van djatihout; „areng kesambi” b. v. („kesambi”-houtskool) verspreidt bij gloeiing een te intense hitte, die het smeltkroesje dadelijk zou doen barsten („mletèk”).

Zoodra nu de „kowi” met den inhoud van zilverstukjes op de gloeiende houtskool is geplaatst, brengt de arbeider den blaasbalg in werking, totdat het metaal geheel gesmolten is. Dadelijk daarop vat de zilversmid het miniatuur-smeltkroesje met een tangetje aan en giet den vloeibaren inhoud in een ijzeren of koperen schuitje („lantak”) dat ter voorkoming van aankleving te voren met wat olie is besmeerd, en waarin hij het metaal kalm weer tot den vasten toestand laat overgaan. De bedoeling bij deze bewerking is, om het edele metaal in een vorm te krijgen die zich beter leent tot het bepletten, het smeden, het slaan in dunne reepen en het trekken tot draad. Immers uit de „lantak” komt de dollar te voorschijn als een vrij dun lang staafje, dat op een heel klein, vierkant aanbeeld gemakkelijk kan worden uitgeslagen tot een plat stuk.

Voor het maken van een „kaloeng katessan” nu is ’t noodig eerst afzonderlijk de bloempjes te vervaardigen, die onderling verbonden door zilverdraadjes een geheel embleem, een geheel

stuk filigraan-werk zullen uitmaken. Voor het vormen van dergelijke bloempjes heeft de zilversmid zijn eigen „tjap's”, stempels, die hij in zijn plaatje zilver slaat. De daardoor vrijgekomen bloemornamentjes moeten nu met zilverdraadjes aan elkander worden gelascht.

Aardig is het om te zien hoe zuinig de Javaan bij het slaan tot zilveren bloemornamentjes te werk gaat, hoe hij de plaats berekent, waar telkens zijn stempel op het plaatje zilver moet gezet worden en hoe hiervan slechts enkele dunne strookjes overblijven als grondstof voor een volgende versmelting.

Ook het trekken tot draad is een afzonderlijk deel van nijverheid, dat mede in de primitieve werkplaatsen van den zilver- of goudsmid wordt beoefend.

Voor al in de goud- en zilverweefkunst, bij het weven dus van de z. g. „songkèt's” ook bij de omwinding van krisgevesten (Madoera) en bij de vervaardiging van filigraan-werk (Sumatra) wordt naargelang van de kostbare of goedkoope bestelling echt of onecht goud- en zilverdraad gebruikt, beiden in den handel, en te Soerabaja zelfs in groote hoeveelheden verkrijgbaar.

Echt zilverdraad wordt op Europeesche wijze gemaakt door het metaal eerst in staven te gieten, roodgloeiend uit te hameren, in verscheidene stukken te kappen en tot ronde tangen te smeden, waarna deze, na geschraapt te zijn, op de trekbank worden gebracht. Het z.g. echte gouddraad wordt gemaakt door zilverdraad met dun goudblad gelijkmatig te beleggen. Men windt er vervolgens bindtouw om heen, legt het in een kolenvuur en verhit het, totdat het touw is weggebrand, waarna het, heet nog, met twee stukken wrijfsteen zoolang wordt bewerkt, totdat de vasthechting volkomen heeft plaats gehad.

Een manier, die dus met een goud platteering, welke ik straks nader verklaren zal, is te vergelijken! Een dergelijke belegging met goud of zilver heeft plaats voor het onechte goud- of zilverdraad, waarvoor echter als grondstof koper gebruikt wordt.

Vergelijken we eens bij deze vrij ingewikkelde methoden

van draad-vervaardiging de werkwijze van den Javaanschen zilversmid, die het onechte goud- of zilverdraad niet maken kan en het echte gouddraad niet verkrijgt door platteering van zilverdraad, maar door het trekken van het eigenlijke metaal. Dat op Javaansche wijze vervaardigd gouddraad, van massief goud dus, zeer zeldzaam is en alleen wordt gebruikt bij voorwerpen van overdadige luxe, laat zich van zelf begrijpen.

Als men ziet welke eigenaardige, eenvoudige of gebrekkige werktuigen de Javaan hiervoor gebruikt, staat men onwillekeurig versteld van zijn zich zelf behelpen, waardoor hij zooveel meer geduld moet uitoefenen, zooveel meer moeite heeft en zooveel meer teleurstellingen ondervindt dan dengeen, die over een complete inrichting te beschikken heeft.

Een trekplaat van ijzer met een opeenvolging van gaatjes van geleidelijk afnemende grootte en een vierkante „tjatoet” (nijptang) zijn voor den werkman voldoende om er zilverdraad mee te verkrijgen, al is dit dan ook niet zoo zuiver van ronding als hetwelk uit Europeesche fabrieken afkomstig is. Nadat het metaal met een hamer op een aambeeld zoodanig is uitgeslagen, dat het den draadvorm heeft verkregen, zoo b.v. ter lengte van 15 cM., steekt men het door een der passende openingetjes van de ijzeren trekplaat. Deze wordt op den grond gezet, de smid gaat er met beide voeten op staan, vat met zijn „tjatoet” de doorgestoken punt van den draad aan en gaat met kracht trekken, totdat hij het metaal geheel door het gat heeft verkregen. Een kleiner gaatje wordt gezocht; op dezelfde wijze heeft weer het trekken plaats; dan komt een der kleinste openingen aan de beurt, en zoo gaat het voort, totdat een draad op de verlangde doorsnede-grootte is verkregen. Aangezien het gelegeerde zilver zacht-smeedbaar is, blijft na het trekken onder de ijzeren plaat met gaatjes geen stukje zilverschaafsel over; de dikke draad rekt zich door het trekken tot een dunnere, zonder dat daarbij eenig metaalafval ontstaat. Het zilverdraad heet „kawat pèrak”; het gouddraad, zooals boven reeds aangegeven altijd van massief goud, als het op Inlandsche wijze is verkregen, heet „kawat mas”,

het rondtrekken met de nijptang („tjatoet”) wordt „ngoeroet” genoemd en de trekplaat „pengoeroettan.” De verkregen draad wordt nu verknipt tot stukjes van de verlangde afmetingen, deze worden verbogen en zullen dienen als de steeltjes der bloempjes, die te voren reeds met de stempels zijn uitgeslagen.

Het z.g. kordeeren van goud- of zilverdraad, d.w.z. het mat graveeren over de gansche lengte met fijne, ondiepe streepjes, een petieterige schroefwindingsversiering, is een kunst, die de Inlander niet kent en voor het beoefenen waarvan hem betere werktuigen ten dienste zouden moeten staan, dan die hij nu gebruikt.

Over de werktuigen van den zilver- of goudsmid lees ik in den catalogus van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen bij de door de Controleurs Levyssohn Norman en Harloff vervaardigde beschrijving van de verzameling uit de residentie Kedoe het navolgende:

„Ook de goudsmid bezigt werktuigen van Europeesch maaksel. Tot smeltkroesjes gebruikt hij half-eivormige, aarden potjes (kowi), gemaakt van klei en asch van verbrand padi-stroo. Zijn weegtoestel is mede Europeesch, zijn niet geijkte gewichten zijn stukjes ijzer en pitten van de sogo. Zijn werkplaats is een tafeltje op lage pooten, waarbij hij op den grond zit”.

En verder: „Ook dit vak is in de residentie Kedoe nog zeer achterlijk bij andere plaatsen, hoewel enkele zaken vrij goed gemaakt worden, als bijvoorbeeld een zilveren kettinkje van zeer eenvoudige bewerking. De blanke kleur wordt er aan gegeven door aanwending van tamarinde en zout.

Gouden knoopjes, naar verschillende, mits niet te fijne of gecompliceerde modellen, maakt de goudsmid ook, terwijl hij de verschillende vormen daartoe ingesneden heeft in een karbouwhoorn. Naar eenvoudige modellen vervaardigt hij ook zeer goed buikbanden, armbanden, oorkrabben, andere lijfsieraden en soms ook wel krisscheeden. De goudsmid gebruikt een blaasbalg van hetzelfde model als die van den ijzersmid, doch veel kleiner”.

Is dus een heele collectie zilverdraadjes en teere bloem-

ornamentjes verkregen, dan moeten deze allen nu zoo aan elkander gevoegd worden, dat daardoor een à jour bewerkt lijkende „badong” of plaat wordt gevormd.

Misschien volgt nu juist het meest artistieke deel van des filigraan-werkers arbeid, vooral omdat het bij de hieronder te beschrijven werkzaamheden bijzonder aankomt op smaak en kunstzin van den arbeider.

Draadjes en bloempjes worden dan op een dun ijzeren plaatje gerangschikt tot een geheel ornament; met een dun tangetje plaatst de smid het eene ornamentje naast het andere; ze verschikkend van de eene plaats naar de andere, voegt hij er de gebogen draadjes bij, die dienst moeten doen als bloemsteel-tjes; neemt weer op wat misplaatst is en peutert en wriemelt met de petieterige stukjes zilver net zoo lang, totdat hij op het ijzeren plaatje een ornament heeft verkregen, dat volgens zijn smaak ook na het vergloeien zuiver van lijn moet zijn. Op die wijze worden „badong's” verkregen, wier ornamentale teekening subliem is, en die als filigraan-werk niet behoeven onder te doen, voor hetgeen door Europeesche smeden op dat gebied wordt geproduceerd.

Den „toekang mas”, gekomen aan dezen zoo veel geduld en onverstoorbare kalmte vereischenden arbeid, beschouw ik als den artist, bezig met het miniatuur opbouwen van miniatuur zilverblokjes uit de door hemzelf vervaardigde zilver-blokken-doos. Het is een genot om hem dan in zijn kunst te zien, om zijn handbeweginkjes aandachtig te volgen. Men aanschouwt deze prutsige bezigheid bijna met het inhouden van zijn adem, bevreesd als men is, dat na uren en uren arbeid de zoo kwieke zilverstukjes toch niet tot een artistiek ensemble zijn te rangschikken; en als hij dan na enkele minuten peuterens zich weer opricht, ziet men op het vies-zwarte ijzeren plaatje de ragfijne, exquise à jour-teekening van een complete „badong” dof wit afsteken, en dan eerst voelt men, dat de Javaan kan zijn de instinct-artist, als ik hem zoo noemen mag, de artist, wien ongerepte, naïeve kunst is aangeboren. Het ijzeren plaatje met de gerangschikte stukjes zilver ligt nog steeds voor den

zilvermid, de stukken moeten natuurlijk aan elkander gelascht worden, maar hoe dat mogelijk is, beseft men nog steeds niet, omdat men niet anders denkt, dan dat bij de minste beweging van aanvatten of opnemen de zoo zorgvuldig plaats gehad hebbende rangschikking van ornamentjes totaal verbroken zal worden.

Maar de zilvermid weet met zijn lenige vingers eerst nog de aan elkaar te hechten uiteinden met vochtige borax te bedruppelen en daarop nog met een fijn tangetje stukjes laschmiddel te leggen, alles met zoo'n immens geduld en zoo'n groote voorzichtigheid, dat geen enkel oogenblik de gerangschikte zilverstukjes van hun plaats gaan. Het bevochtigen met borax-oplossing geschiedt met een heel dun, klein penseeltje, het laschmiddel bestaat uit fijne, platte, petieterige plaatjes metaal, dat door den zilvermid wordt verkregen door samensmelting van zilver (gewicht van een kwartje) met koper (gewicht van vier sogā-pitten). Het onderscheid tusschen hard en week zilversoldeer kent hij niet, het eerste, dat ook gebruikt wordt in de Javaansche werkplaatsen, bestaat uit drie à vier malen meer zilver dan koper; het laatste bevat gewoonlijk twee deelen zilver op een deel koper, waarbij voor het snel vloeien dikwijls nog wat zink gevoegd wordt.

De bijvoeging van borax heeft tot doel om tijdens het aanblazen van de vlam de oxydedeelen op te lossen en daardoor de te soldeeren plek volkomen zuiver te maken. Volgens den Javaanschen werkman echter — hoe eigenaardig weet hij zich ook hierbij uit te drukken! — dien het borax-vocht als „poe-loet” (plakmiddel) voor de op te leggen stukjes laschmetaal.

Men bezigt het borax of in den vorm van poeder, of met water aangewreven tot een dunne brij, waarvan eenige druppels op de aaneen te soldeeren gedeelten worden gelegd. De Inlander doet gewoonlijk het laatste, vooral bij fijn werk, omdat kleine stukjes zilver of goud daardoor vaster bij elkaar blijven en de eenmaal verkregen rangschikking minder kans heeft verbroken te worden.

Heeft ook dat geduldwerkje plaats gehad, dan wordt het ijzeren plaatje met de daarop gelegen draadjes, bloempjes,

ornamentjes en stukjes zilversoldeer voorzichtig opgenomen en op een komfoortje met houtskool gelegd. De „pelita” (lamp) wordt aangestoken, en bij het plaatje de vlam brengend, blaast hij deze door een kromme pijp op het gerangschikte ornament van zilver. Door dit begloeien wordt de lassching na enkele seconden tot stand gebracht.

Als men nu weet dat het fijne Padangsche cantille-werk met zijn spiralend dradengewriemel op bovenomschreven wijze tot een gansch à jour-ornament is gerangschikt en gesoldeerd, dan kan men nagaan welk een geduldige peuterarbeid voor de vervaardiging daarvan noodig is.

De volgende bewerking is, om de nu verkregen „badong” tusschen de fijne steekjes en bloemopeningetjes glad te vijlen, hetgeen met heel dunne en puntige vijltjes geschiedt. Deze vijltjes heeten „kikir kawat”, dienen alleen voor het vijlwerk aan filigraan-stukken en kosten te Soerabaja — ze worden bij honderden op de Pasar Gelap verkocht — f 1.25 per kodi van 20 stuks.

Zoo'n bedrag te moeten uitgeven is iets, waartoe de gewone „toekang mas” uit dessa of kampong niet licht zal overgaan; vele zilversmiden vervaardigen deze vijltjes zelf uit de baleinen van een parasol, sterker dan al wat de Soerabajasche kleinhandel aan „kikir kawat” kan aanbieden.

Na afloop van het vijlen moeten in de bloemornamentjes ruw geslepen diamantjes of fijnere edelsteentjes worden gezet.

In de zilversmeedkunst kan het monteeren op twee wijzen plaats hebben n.l. het à jour zetten, waarmee de steen gevat wordt in dunne, omgebogen draadjes en daardoor geheel zichtbaar blijft, en het z.g. inkassen, het drijven in een omvattende holte van het goud- of zilverwerk. De gewone Javaansche zilversmid prefereert de laatste methode, misschien ook omdat het in de Javaansche vrouwenwereld een eeuwenoude mode is, om bij het zich optooien met edelgesteente, dit niet anders dan ingekast te gebruiken; verlangt men echter een à jour zetting van diamant of briljant, dan kan men beter terecht bij zilversmiden, die vroeger bij Europeesche juweliers gediend hebben.

Bij de inkassing wordt meestal als onderlaag wat foelie gebruikt om den steen te schitterender te doen uitkomen.

Over de inkassing op Europeesche wijze neem ik uit het werk van Dr. Karl Karmarsch: „Handboek der Mechanische Technologie” het navolgende over, juist omdat ik daardoor het verschil hoop te kunnen aantonen tusschen Westersche en Oostersche methode.

„De uitholling wordt geboord, met naaldvijlen afgewerkt (dezelfde als de reeds genoemde „kikir kawat”) en met de justernaald volkomen naar den vorm van den steen uitgestoken. Is alsdan de steen gezet, dan vijlt men de inkassing van buiten bij, bewerkt haar met verschillende graveernaalden, drukt haar rand met de verzetnaald, een soort van stomp graveerijzer, rondom tegen den steen vast en draait door middel van korrel- of korreldraaijzer de kleine bolvormige verhevenheden (korrels), waartusschen men ten laatste met een gepolijste ronde stalen stift (uitwrijver) de randen van het zilver derwijze naar beneden uitwrijft, dat ze zonder merkbare dikte in de oppervlakte van den steen te niet loopt. Gouden inkassingen worden, bijaldien ze zeer klein zijn op een andere wijze vervaardigd; meestal vormt men van geplet gouddraad een invatting of wel een zoompje, hetwelk overeenkomstig het beloop van den steen gebogen en op een bodem van goudblik door soldeeren bevestigd wordt. Nadat men den steen erin gelegd heeft, drukt men het zoompje er tegen aan.”

Deze laatste opgegeven methode wordt zoowel voor zilver- of goudwerk door den Javaan gevolgd, als groote en kostbare steenen zijn in te kassen; zelfs wordt dan dikwijls het om den steen te plaatsen zoompje versierd met groefjes of kartelinge-tjes, verkregen middels graveeren. Maar bij het vastzetten van kleine steentjes of valsche diamantjes („mata jakoet”) gaat men op de volgende wijze te werk.

Na eerst in de vlam warm te zijn gemaakt wordt de „badong” — vooral op gespen, waarvan in Blora, Kediri, Lamongan, Kedoe vele soorten vervaardigd worden komen dikwijls inkassingen van echte en valsche diamantjes voor — op een laag

„golo” (mengsel van was, hars en pik) vastgezet, en daarna maakt de zilversmid met een heel eenvoudige handboor gaatjes in de bloemornamentjes. De gaatjes worden met de justeer-naald (Jav. „tjoekit”) zoo wijd gemaakt, dat er de steentjes precies in passen. Als foelie legt men in de verkregen uitholling wat ivoorasch, waarna het edelsteentje met een tangetje op de rechte plaats wordt gezet. Ten slotte worden de bij de boring van het gaatje ontstane wanden ter vasthechting van het steentje met de „tjoekit” naar beneden over de oppervlakte van de schitterende versiering uitgebogen.

Zooals men hieruit ziet wordt het uitboren als aanvangswerkzaamheid genomen; ook het justeeren is ongeveer hetzelfde als volgens de Europeesche methode, doch bij de Inlanders ontbreekt de afwerking met naaldvijlen en doet de zelfde „tjoekit”, die gebruikt is bij het justeeren, tevens dienst als verzetnaald en uitwrijver.

Het vastzetten (Jav. technische term is: „matjekki”) van diamantjes of „mata jakoet” duurt niet langer dan twee minuten.

Op de boven omschreven wijze van aaneen-rangschikken, en — soldeeren worden de „kembang tandjoeng” schakels gemaakt, welke bestaan uit een milieu'tje van bol zilverstukje met symmetrisch aangehechte, gebogen, dubbele zilverdraadjes.

Het samenvlechten van zilverdraad als versiering komt in de Javaansche zilversmeedkunst veel voor. Een bepaalde methode bij dit samenvlechten wordt niet gevolgd; soms worden drie tot vier draden tot één kabeltje vervormd, dikwijls ook gebruikt men bij twee draden één heel dun draadje, nu eens zijn ze rond, dan weer vierkant — deze laatste vorm verkrijgt men door het metaal door een vierkante opening in het trekijzer te halen — doch altijd geschiedt de samenvlechting uit de hand. Deze versiering wordt herhaaldelijk gebruikt door den vervaardiger van haarspelden („tjoetjoek kondé”) en maakt, hoewel eenvoudig, vaak een heel keurig effect.

Ook den Javaan is de vervaardiging van het z. g. argentaan bekend, doch tot mijn spijt moet ik hier constateeren, dat deze kunst slechts op heel enkele plaatsen wordt beoefend.

Argentaan of Berlijnsch zilver is een legering van koper, nikkel en zink, heeft een vreemd-witglanzende kleur en wordt meestal nog op galvanische wijze zwaar verzilverd, zooals b. v. bij lepels en vorken. Het verschil tusschen Berlijnsch zilver en pleet, dat niets anders is dan verzilverd koper, is ook den bekwamen Javaanschen zilversmid bekend, ook al weet hij aan deze bijzonderheden uit de zilversmeedkunst geen namen te geven.

Voor de tentoonstelling te Batavia was ik een geëmailleerd presenteerblad machtig weten te worden dat ik met de twee eenvoudige bekers, gegraveerd met een varenbladmotief, in den catalogus vermeldde als gemaakt te zijn van nikkel. Doch te zien aan de diep ingedreven ciseleering, wier schijnrijke, als in koek gekerfde lijnen hier en daar de blankgele kleur van het koper vertoonden, kon men opmaken, dat het voorwerp vervaardigd was van hetgeen door ons argentaan of Berlijnsch zilver wordt genoemd. Het metaal, waarvan die luxe voorwerpen waren gemaakt, kon, wat technische legering betrof, lang niet in de schaduw staan van het glanzende smettelooze argentaan, als waarvan Europeesche lepels en vorken b. v. zijn gefabriceerd; het was bovendien niet galvanisch verzilverd en met bobbels uitgegoten.

Doch stel eens voor, welk een aardige combinatie, duidend op de naieve luxe-gedachte van den vervaardiger! Ziet men gewoonlijk voorwerpen van Berlijnsch zilver, ook die welke gemaakt zijn door den Inlander, — glad en onbewerkt, hier, in dit blad waren zwaar gestyleerde Maleische letters gedreven tusschen cirkelornamenten en bovendien nog was hier en daar een vlakje geëmailleerd in twee, drie verschillende kleuren.

Uit een door Dr. Aeg. W. Timmerman geschreven en in Elsevier's maandschrift voorkomend opstel over voorwerpen van Indische kunstnijverheid, geëxposeerd geweest op een tentoonstelling van de vereeniging „Oost en West” te 's Gravenhage lees ik het navolgende: „In kleur spreekt het sterkst het kwispedoor, vervaardigd uit een alliage van zilver en koper, een metaal, dat wij onder de aandacht willen brengen van onze

zilvermeden en dat juist om zijn kleur verre te verkiezen is boven het veel kostbaarder vermeille — zooals bekend is, zilver, zoo in het vuur verguld, dat de oppervlakte een menging van goud en zilverkleur krijgt — omdat het zich krachtiger en pittiger voordoet, terwijl vermeille iets slaps en looms heeft.” Veilig mag ik aannemen, dat genoemde schrijver hier een onjuiste veronderstelling maakt; immers een heel kwispedoor van zilver en koper zou een al te kostbaar stuk zijn, dan heeft deze legering op zich zelf niets bijzonders aan zich wat kleur betreft, tenzij te veel koper is toegevoegd, waardoor het geel de bovenhand houdt en er dan geen reden zou zijn om daarop de aandacht van Hollandsche zilvermeden te willen vestigen. Het kwispedoor, door dezen schrijver bedoeld, is er waarschijnlijk een van Berlijnsch zilver, zooals men meer ziet bij Inlandsche hoofden, die met het bezit van een koperen „pahidon” nog niet tevreden zijn, een kwispedoor, gemaakt dus van een alliage van koper en nikkel, of van koper, nikkel en zink. Ook den heer Dr. Timmerman heeft dan de eigenaardige kleur van het blijkbaar onbewerkte voorwerp getroffen!

In de Europeesche werkplaatsen kent men twee methoden tot het verkrijgen van argentaan n l. door koper, zink en nikkel in een mortier tot kleine stukken te slaan, de massa in een kroes te brengen en deze in den oven te doen; bij het versmelten dient dan goed omgeroerd te worden. Slechts $\frac{1}{3}$ deel van het zink en het nikkel worden bij de samenstamping bij het koper gevoegd, eerst tijdens de smelting gaat de rest van de hoeveelheden dier beide metalen mede in de kroes.

De tweede manier is, om zink en koper in een gewichtsverhouding van 2:1 samen te smelten, tot dunne platen te gieten, deze tot kleine stukjes te slaan en deze weer te voegen bij een mengsel van nikkel en koper, dat men te voren vloeibaar heeft gemaakt.

Al heb ik van de Javaansche argentaanbereiding niet veel gezien — deze kunst toch schijnt alleen nog maar in Gresik beoefend te worden —, toch meen ik in verband met het gebruik van primitieve ovens en kroezen wel te kunnen verkla-

ren dat de Javaansche werkwijze voor het vervaardigen van deze metaal-legeering de eerst omschreven Europeesche methode zeer nabij komt.

Een latere afzonderlijke toevoeging van enkele metalen komt echter hoogstwaarschijnlijk niet voor. In het museum van het Bataviaasch genootschap van Kunsten en Wetenschappen trof ik behalve eenige kwispedoors niet veel meer van dit metaal-alliage aan, dan de uit Tangerang afkomstige Berlijnsch zilveren ornamenten, die tot opluistering van feesten in gebruik zijn. Uit het een en ander mag ik opmaken dat de Javaan niet van Berlijnsch zilver houdt en dat dit alleen gebruikt wordt hetzij voor groote stukken, als b. v. kwispedoors, voor welke de aanwending van zilver te kostbaar zou zijn of voor kleine versieringen, die rijk van tint moeten zijn, en die bij een groot aantal uit den aard der zaak slechts uit argentaan gegoten kunnen worden.

Ook de verhoudingen, waarin de verschillende metalen bij elkander worden gevoegd, zijn mij onbekend; denkend echter aan de manier, waarop zelfs de bekwaamste kopergieter zijn porties zink bij zijn messing voegt, moet ik aannemen, dat ook bij de argentaan bereiding de Javaan met de gewichts-verhoudingen niet al te nauwkeurig te werk gaat. Hoe de werkman ondanks de incorrecte methode van bijeenmelting, door hem toegepast, in staat is om al naar hij zelf verkiest smeedbaar of alleen voor gietwerk geschikt argentaan te verkrijgen, is een raadsel, alleen op te lossen is door dengen, die de thans nog schaarsch voorkomende werkplaatsen, waar het argentaan vervaardigd wordt, veel kan bezoeken.

Ook in Britsch Indië is deze metaal-legeering overbekend; van argentaan toch zijn de eenvoudige bekers gemaakt, aan den buitenkant waarvan door een bijzondere methode van lakken met zwart email, bloem-, blad- of letterornamenten zijn uitgespaard.

Het platteeren d. w. z. het beleggen met een dunne zilveren of gouden plaat is een kunst, die hier en daar ook in de Javaansche ateliers wordt beoefend, doch alleen maar bij de

vervaardiging van kostbare poesaka's. In Europa schijnt het geheel door galvanische verzilvering te zijn vervangen, althans het nu onder den naam van pleet voorkomende metaal is op deze wijze gemaakt.

Dat de manier, waarop men bij het eigenlijke platteeren te werk gaat uiterst moeilijk is en veel geduld vereischt, blijkt uit het volgende:

De kwestie is hier dus om b. v. een gladgeschaafde koperen plaat met een laagje zilver- of goudblik te bedekken, welnu, wil men de lassching der beide groote oppervlakten nauwkeurig doen geschieden, dat is 't noodig, dat zoowel het koper, als het zilver of goud goed schoon zijn. Nadat de koperen plaat met een sterke oplossing van zilvernitraat of goudchloride is bestreken, zulks voor de vorming daarop van een heel dun laagje chemisch zilver of goud, en nadat ze gedroogd is, legt men er het blik van het edele metaal op en brengt men alles in den oven, waarin de lassching na sterke roodgloeïing tot stand moet komen. Gloeiend uit het vuur gehaald, worden de holle gedeelten door hamerslagen geëlimineerd, waarna de belegde plaat gestoken wordt tusschen zware pletrollen, die steeds nauwer en nauwer gesteld, de zilveren laag goed vastdrukken tegen de koperen oppervlakte.

Zoo althans is de Europeesche methode. De Inlander, voornamelijk de Madoerees, bepaalt zich tot het zilver platteeren van ijzer, en zoo moet hij dan blijkens ingewonnen inlichtingen daarbij noch van chemicaliën noch van zware machines gebruik maken. Op het ijzeren voorwerp wordt de verkregen zilveren plaat — plat en dun geworden door een regelmatig uithameren — uitgespreid en vastgeklopt; voor het vastdenken in holten en gaatjes worden ijzers gebruikt met uitbollingen, bolle of hoekige drukkers, al naar gelang men een groote of kleine inkeping, een rand of een hoek met het zilver moet bedekken. Of bij het platteeren gebruik gemaakt wordt van soldeer is mij onbekend, doch wel stelt men het voorwerp na de feitelijke en door handenarbeid verkregen belegging aan de hitte van een kolenvuur bloot, om de lassching beter tot

stand te kunnen doen komen, waarna nogmaals en nogmaals de aanhechting plaats heeft middels kloppen en drukken.—

Ook op hout, koper en zilver komt het beleggen met goud voor. Het platteeren van hout heeft voornamelijk plaats, bij de versiering van krisscheeden; van de met goud beslagen zilveren en koperen voorwerpen treffen we in het Batavia'sche museum eenige kostbare Lomboksche sigarenkokers aan. Ook Madoera is wat deze kunst betreft, in het museum uitstekend vertegenwoordigd; van de daarin bijeengebrachte rijks-sieraden van het opgeheven panembahanschap Bangkalan toch treffen we een kris aan met een met goud belegde scheede, een geplatteerd houten schild en een rottan karwats met gouden beslag.—

Bij het platteeren sluit zich het incrusteeren aan d. w. z. het indrijven van zilveren of gouden lijnen en ornamenten in een ijzeren oppervlakte; doch over deze edele kunst, waarmee de Inlander zoo'n hoog-voorname versiering weet te krijgen, hoop ik mettertijd een afzonderlijk opstel te schrijven, omdat de incrusteeringsmethoden een afzonderlijke bestudeering waard zijn. Men past deze kunst voornamelijk toe bij de vervaardiging van wapens. Van met goud geïncrusteerde „katjib's" (pinangknijpers) vinden we bij het reeds genoemde artikel van Dr. Timmerman eenige goed geslaagde afbeeldingen. 1) Ook dezen schrijver heeft de klassiek Javaansche versieringskunst van incrusteeren in bewondering gebracht.

„Natuurlijk," schrijft Dr. Timmerman over de „katjib's," die hij „notensnijders" noemt, „zijn de beste ijzeren instrumenten van dien aard weer uit Java afkomstig. Met koper of goud geïncrusteerd in vogelbek-, paarden- of drakenkopvorm, één daarvan zeer precieus door een het vogeloog nabootsend robijntje, een andere eigenaardig door de imitatie van een wajang poppenkop, maken zij allen den indruk van groote sierlijkheid en gemakkelijk te hanteeren te zijn, een

1] Zeer eigenaardige uit Lombok afkomstige „katjib's" treft men aan in het Bataviasche museum, zoo b. v. in den vorm van Semar, Togog, Sarita, een paard, enz.—

derde, waarschijnlijk een der oudste, in den vorm van een drakenkop, rijk golvende van lijn, als uit opgaande vlammen gebeeld met zorgvuldige verdeling van dunne gouden incrustatielijntjes enz."

Vrij algemeen komt het verzilveren of vergulden voor (het z. g. „njepoeh"), dat bij den Inlander op primitieve wijze plaats heeft.

De galvanische batterij, die door Europeesche zilversmeden gebruikt wordt voor het vergulden bestaat uit drie Bunsen elementen, en het vocht, waarin de te vergulden voorwerpen worden gedompeld, opgehangen aan de eene pool van den electrischen stroom — aan de andere hangt een stukje platine — is samengesteld uit 3 liters water, 4 gram goud en 25 gram cyankalium. Om het vergulden vlugger te doen plaats hebben, wordt dit bed zacht verwarmd. Van het licht of zwaar vergulden hangt de tijd af, gedurende hetwelk het voorwerp blijft ondergedompeld, doch gewoonlijk ziet men na drie minuten de goudlaag te voorschijn komen.

Deze gegevens ontving ik van den bekenden Soerabajaschen juwelier Maurice Wolff, die op de tentoonstelling te Bondowoso van dit jaar een complete verguldinrichting in werking had.

Het gebruik van een galvanische batterij echter is bij de Inlandsche vergulders niet bekend. Deze poetsen het te vergulden voorwerp eerst met het looghoudende sap van de „lërèk" (zeepvrucht), om het van alle vetdeelen te ontdoen, maken het daarna boven een vlam goed droog en warm, omwikkelen het met zinkdraad — bij gebrek aan een galvanische batterij — en dompelen het in een mengsel van cyankaliumoplossing en goudchloride-verdunning, dit laatste bestanddeel vervaardigd in de verhouding van 1/4 gram goud (2 sogapitten) en 5 liters water.

Dat op deze wijze een enorm veel dunnere laag edel metaal op het te bewerken voorwerp wordt verkregen dan met het platteeren, laat zich begrijpen; bij een toepassing van het Inlandsche procédé is de galvanisch opgebrachte goud- of zilverlaag meestal zelfs zoo teer, dat het voorwerp na eenige maanden gebruik, tengevolge van veel aanraken met vingers, zijn vergulding of verzilvering totaal heeft verloren. Toch wordt

van deze kunst gretig gebruik gemaakt; immers, is de tijd van feesten of bezoeken aangebroken, moet dus de Inlandsche vrouw met trots de weinige sieraden toonen, welke nog in haar bezit zijn, dan is voor een luttel bedrag, te betalen aan den eersten den besten „toekang njepoeh” een koperen „pending”, of een zilveren „tjoetjoek kondé”, of een „gelang” in een gouden veranderd.

Een bij den Inlander geliefkoosde arbeid, niet moeilijk en toch eenig geduld vereischend, is het beleggen met bladgoud of bladzilver dat in het Javaansch „prâdâ mas” of „prâdâ perak” heet, en dat volgens bekomen inlichtingen heel lang geleden ook op Java moet zijn gemaakt. Voor het prada-werk wordt nu door den Inlander het van China afkomstige bladgoud gebruikt, dat zich op vierkante stukjes vloeipapier bevindt. Wil de Inlander een gebatikte sarong, een uit leer gesneden en gebeitelde wajangpop, de houten versierselen van zijn ledikant of het ijzerwerk aan een balustrade vergulden, dan bestrijkt hij eerst de te beleggen oppervlaktetjes met een dikke lijmoplossing, waarna tegen de aldus bevochtigde gedeelten heel voorzichtig, soms twee, drie malen achtereen, het laagje bladgoud wordt aangekleefd. Juist omdat op Java het bladgoud of bladzilver veel gebruikt wordt, en omdat het niet onmogelijk is het een en ander omtrent de vervaardiging daarvan den Javaan aan te leeren — in de werkplaatsen van goud- en zilvermeden kan goud- of zilverafval, nu gewoonlijk slechts slordig bijeenverzameld, als grondstof daarvoor dienen, — acht ik 't niet ondienstig, hier in het voorbijgaan de methoden te beschrijven, waarop dit zich zoo uitmuntend tot het opsieren van gebruiksartikelen leenend middel bereid wordt. Onwillekeurig denk ik hierbij aan de heel slanke wajangfiguurtjes op de waaiers die door den artistiek aangelegden Ekowinangoen zijn vervaardigd en gepronkt hebben op de Batavia'sche tentoonstelling van de vereeniging „Oost en West,” wajang figuurtjes van een voorzichtige, popperige fijnheid, met klassiek-adellijke lichaamshouding en teertjes uitgevoerd in goud en waterverf.

Nadat dan het metaal tot dun blik is geslagen, wordt dit

tot stukken van 25 m.M². grootte verknipt, welke daarna geplaatst worden tussehen stukken perkament. Het behameren of bekloppen van deze dunne pletvormen, waarbij men zich van een marmeren- of granietblok als aanbeeld bedient, neemt nu een aanvang en wordt zoolang voortgezet, totdat elke plaat van 25 m.M². zich tot een oppervlakte van ongeveer 125 m.M². heeft uitgerek. Zulk een stuk wordt in vieren verdeeld en elk deel komt nu in een tweeden perkamenten pletvorm, waarin het weer tot een bepaalde grootte wordt uitgeslagen. Weer wordt de reeds aanmerkelijk dunner geworden plaat verdeeld, weer wordt elk deel gelegd in een pletvorm, ditmaal bestaande in twee gladde darmvliezen, waartusschen telkens door hamerslag het bladgoud wordt gevormd.

De afval, die b.v. ontstaat door scheuring van blaadjes enz. wordt omgesmolten, of levert goud- of zilverbrons op.

Deze oorspronkelijke manier van bereiden moge in Europa in den loop van jaren geleidelijk gewijzigd zijn tot fabriekmatige methoden, doch is op Java gevoeglijk in te voeren, zoo althans blijkt, dat daardoor goedkooper materiaal wordt verkregen dan hetwelk hier wordt geïmporteerd.

De kunst van het drijven wordt nog maar zelden uitgeoefend, toch is het noodig, dat men dunne zilveren of gouden platen smeedt, hetgeen voor den Inlandschen arbeider met zijn hoogst gebrekkige instrumenten toch al moeilijk is, terwijl daarna pas het regelmatig bekloppen en behameren zoowel van de voor- als van de achterzijde van het verkregen goud- of zilverblik dient plaats te hebben, en wel zoodanig, dat de versieringen aan de voorzijde „en relief” komen te staan. Wil de zilversmid dus b.v. een sigarenkoker vervaardigen met reliefornameuten, dan gaat hij op bovenomschreven wijze te werk, om vervolgens de gereedgemaakte plaat rond te buigen en de einden aan elkaar te soldeeren.

Voor het uitdrijven van het metaal bij vooraf gereedgemaakte voorwerpen zijn naar gelang van de vorm-complicaties zooveel en zoo verschillende drijfinstrumenten noodig, dat de Javaansche zilversmid moeilijk deze methode volgen kan.

Om verschillende figuren te kunnen vormen, dient hij een groot aantal drijfijzers te gebruiken, welke hij meestal zelf moet maken naar den aard der door hem aan te brengen ornamenten. Trek- of steekijzers b. v. dienen om gewone, eenvoudige lijnen in te drijven; ze worden weer onderscheiden in rechte en kromme steekijzers; met groefijzers worden in de plaat groefsgewijze indrukken verkregen; zoo heeft men in de Europeesche drijfkunst nog streepmatters, dopijzers, parel-, roos-, korrel- en schubdrijvers en nog zooveel andere soorten van drijfinstrumenten, die te grooter in aantal zijn, naarmate de arbeider meer ontwikkeld is in de versieringskunst.

Evenals bij het ciseleeren en het graveeren de subliemste teekeningen door den Javaan kunnen worden verkregen met slechts enkele soorten van beiteltjes, zoo worden ook voor het drijven van zilver, welk metaal zich door zijn licht-smeedbaarheid gemakkelijk tot het verkrijgen van relief-ornament laat bewerken, niet meer dan drie, vier drijfijzers gebruikt, wier verschillende indrukken zoodanig worden gecombineerd, dat het ensemble der figuren toch nog heel teer van contour en correct van uitbolling is.

Juweeltjes van drijfkunst zijn de uit Madoera afkomstige gouden en zilveren voorwerpen, die zich in het museum te Batavia bevinden, zoo b.v. de groote gouden „bokor” met haar forsche bloemfiguren en de gouden bedakdoos, zoo voorzichtig en teer uitgeslagen.

Na al hetgeen ik gezien heb van Inlandsch drijfwerk kom ik tot de conclusie dat de bedrevenste artisten in drijfkunst nu nog in Madoera moeten te vinden zijn. Evenals voor het gedetailleerd tot in het petieterige toe uitsnijden van hout — men denke eens aan sommige bijzonder teere Madoereesche krisgevesten met hun serieus uitgevoerde figuren — is voor het nauwkeurig bewerken van edel metaal, het vormen daarin van gansche bloem- en bladreeksen, met dooreengeslierde stengeltjes, elk bloempje van een naief-volledige samenstelling, elk blaadje voorzien van zijn nerfjes en kartelingetjes een intense gedachte van geduldige, knussige arbeidspret noodig, een gedachte, die den

stil knutselenden Madoereeschen artist voortdurend schijnt bezig te houden.

Gebruikt de Inlander voor het ciseleeren van koper een dikke laag „golo” als steunsel, opdat in het metaal geen gat worde geslagen, hoe meer is deze kleverige, hard opdrogende zelfstandigheid niet noodig bij het drijven van zooveel dunnere zilveren platen, als waarvan de Inlandsche zilversmid zijn voorwerpen samenstelt!

Uit het een en ander zal men hebben kunnen opmaken, dat een groot verschil bestaat tusschen drijven, ciseleeren en graveeren van het metaal.

Door het eerste verkrijgt men reliefornameuten, die bol zijn komen te staan op de voorzijde van een plaat, doordat de achterzijde daarvan op bepaalde plekken is uitgeslagen; het ciseleeren geschiedt alleen op den voorkant van een voorwerp, men verkrijgt er een ingeslagen of ingetikte teekening mee, en er ontstaan uitgespaarde figuurtjes, dikjes omlijnd staand tegen een fond, meestal gepointilleerd, soms ook van een „kloso” (mat) motief; en het graveeren is een kunst, waarmee men slechts oppervlakkige insnijdingen of inkervingen maakt in het metaal en die door vele Javanen is overgenomen van de Europeesche goud- en zilversmeden, in wier ateliers zij vroeger hebben gewerkt. Soms bezitten ze een volledig stel graveerijzers, sommigen gaan hierbij heel primitief en nog erg onhandig te werk, anderen bepalen zich tot het insnijden van letter- of cijferornamenten. Het hoogst schijnt de graveerkunst in Lombok te staan; wie dan ook de zilveren en gouden voorwerpen ziet, die uit dat interessante land in het Batavia'sche museum zijn verzameld, zal verwonderd staan over den lossen zwier van lijnen, die de Lomboksche zilver- of goudsmid zoo heerlijk-raak, zoo speelsch en als van zelf in het edele metaal weet te snijden. Door de ongedwongen losheid in de teekening, door de naief-kunstige voorstelling, door de preciese, glooiende en wentelende lijnen van het prentje, de vaste hand van den graveur en zijn eigen artistieke gedachten verradend, gaat van elke Lomboksche bijna impres-

sionnistische gravure op edel metaal een bijzondere charme uit als van sprookjesmooi. Zoo heb ik op een sigarenkoker de figuren van Batara Doerga en den raksasa Omba Karna gezien; een andere sigarenkoker vertoonde heele tafereelen uit een roman en weer een andere was gegraveerd met een Tantri-illustratie (fabel van de geit en haar jong met den tijger en den aap, en van den man met den aap en den tijger). Hoe is de Lomboksche zilversmid in zijn kunst klassiek gebleven en hoe doet het je, bij het zien van zijn zoo teere gravures weldadig aan, te weten dat zijn kunst nog gansch onbe-invloed is, dat hij ook in zijn werk denkt aan de oude sproken en fabelen van zijn land!

Het is alweer een sigarenkoker — in Elsiever's Maandschrift zeer zuiver en mooi afgebeeld — die den kunstliefhebber in Holland tot aandachtige bewondering heeft gebracht want de meergenoemde Dr. Timmerman schreef daarover: „Zoo zien wij ook hier (op de tentoonstelling van de vereeniging „Oost en West”) uit den Lombokschat — alle hulde aan het rijk voor het ter beschikking stellen van voorwerpen uit de verschillende musea! — eenige specimina van de nog steeds te weinig bestudeerde goudsmidskunst der Balineezen, o.a. een zilveren met goud bekleeden strootjeskoker (aldus een geplatteerd voorwerp) in zuiver Balineeschen stijl, versierd met een wajangfiguur en bloemen en takjes zoo primitief mogelijk in het bladgoud neergeschreven, doch zoo superbe van lijn en zoo vol van diepgevoelden eenvoud, dat het een wonder is om aan te zien.”

Alleen zie ik in het figuurtje met het lachende gelaat niet de wajangkop, maar de levende „gandroeng Bali,” zooals die dansend het lichaam lenig beweegt, met de armen gebaart en de vingers doet trillen in blijheid en dartelheid.

Het guillocheeren d.w.z. het op een plaat graveeren van in elkaar kringelende cirkels of dicht naast elkaar geplaatste of dooreengestrengelde versieringslijnen, zooals men b. v. op horlogekasten ziet, is iets dat den Javaanschen zilversmid nog onbekend is, al graveert hij nu en dan op het midden van een groote plaat van het een of ander voorwerp een eenvoudig

lijnenornament, dat met een op Westersche manier geguillocheerde gravure vergeleken kan worden.

Het matbranden van zilver d. w. z. het opbrengen van een doffe kleur als van aluminium, doch natuurlijk witter, geschiedt in de werkplaatsen der Javaansche zilversmeden door eerst het voorwerp met dichte stippellijntjes te graveeren, daarna in een bad van verdund zwavelzuur te leggen en vervolgens aan de hitte van een kolenvuur bloot te stellen. De onderdompeling in het zuur en de verhitting worden enkele malen herhaald.

Het goud kost naar gelang van het gehalte f 40 à f 100 per tail, de Javaan noemt het op kleur „mas ënom” of „mas toewo” en drukt zich voor het globaal opgeven van het gehalte ook uit als volgt: „mas patang poeloeh” (goud van veertig gulden), „mas sèket”, (goud van vijftig gulden), enz.

Zoowel de roode karateering, d. w. z. het vermengen van goud met koper, als de witte karateering, het vermengen van goud met zilver, is bij den Javaan bekend; doch deze laatste samensmelting wordt slechts zelden toegepast, omdat daarbij de kleur van het zilver bij een ietwat te groote toevoeging van dit metaal de overhand blijft behouden in de legering.

Voor „soewoso”, waarvan voornamelijk krisscheeden worden gemaakt, gebruikt men een mengsel van goud en rood koper in de verhouding van 1: 1. Hoe een roode karateering, een matbranden en emailleeren op een zelfde voorwerp kunnen worden toegepast, heb ik kunnen zien aan de eigenaardig — roode lijfsieraden, uit Makasser afkomstig, en door den heer Zimmermann indertijd welwillend afgestaan voor de tentoonstelling der vereeniging „Oost en West” te Batavia.

Het matbranden van goud komt weinig voor, doch geschiedt op ongeveer dezelfde wijze als waarop deze bewerking voor het zilver plaats heeft; het verschil bestaat hierin, dat voor goud een zeer verdunde oplossing van koningswater wordt gebruikt.

Het keuren van goud en zilver door middel van toetsing op den toetssteen is bij den Javaan algemeen bekend, de kleur van de streek op de hiervoor gebruikte kiezelsoort is voor den

geroutineerden goud- of zilversmid voldoende om globaal het gehalte van het edele metaal te kunnen bepalen.

Dat men zich op deze toetsing niet geheel kan verlaten is begrijpelijk, wanneer men weet, dat zilver van een groot zinkgehalte een even witte strek op het kiezel geeft als elk goed koper-zilver-alliage.

Zoodra een zilveren of gouden voorwerp geheel gereed is ondergaat het de allerlaatste bewerking: de polijsting.

Ook hierbij zien we weer hoe de Javaan zich weet te behelpen; bij gebrek aan een polijstmachine met een vilten rol, die snel kan worden rondgedraaid, gebruikt hij. een tandenborstel en rood tandpoeder, zooals in vierkante doosjes uit China wordt ingevoerd.

En ten slotte de vraag: Welke zijn de verscheidene soorten van voorwerpen, die door de Inlandsche goud- en zilversmeden kunnen worden geproduceerd?

Van de lijfsieraden dienen hier genoemd te worden:

Oorversierselen. De „soewëng” is een oorversiersel in den vorm van een klosje, dat in het oorlelgat gestoken wordt (Soendaneesch: „Soebëng”). Hiervan treffen we verschillende vormen aan, zoo b.v. de „soewëng gombèl”, met zwabberende ahangselen, de „soewëng lorong”, (in W. Java in gebruik), de „soewëng soengoe”, terwijl de heer de Does in zijn artikel over Bandjarnegara’sche nijverheid nog noemt: de „soebëng bëbër”, die in Bandjarnegara in onbruik is geraakt, de „soebëng oelir”, waarvan het achterstuk van het voorstuk kan losgeschroefd worden, zoodat de draagster van zulk een „soebëng” slechts een klein gat in het oor behoeft te hebben, de „soebëng blong”, waarvan het voor- en achterstuk één deel uitmaken en alleen het monteersel van goud of zilver, waarin de juweeltjes zitten, losgeschroefd kan worden van de eigenlijke oorkrab, en de „soebeng irëng,” van hoorn gemaakt, (wordt elders ook „soebeng soengoe” genoemd) doch waarvan het voorste stuk soms van een gouden of zilveren monteersel is voorzien, waarin eenige steentjes zijn gekast.

De „anting-anting” is een oorring of een oorbel, veelal met

S-vormigen haak, en voorzien van een ingekast steentje; de „soemping” („soenting” is Soendaneesch) heeft den vorm van een vlerkje, is soms met snoeren behangen en wordt door dansers en danseressen gebruikt. Dan heeft men nog: de „giwang,” een oorknop met schroefje en ingekast of à jour gevat steentje — naar de verschillende wijzen van monteering heet dit sieraad in W. Java „giwang tapok,” „giwang srengenge,” (als de stralen van de zon) enz., voorts de „kraboe,” grooter en van zwaarder model dan de „giwang,” en eveneens voorzien van een enkel steentje, en de „melar,” met meer dan een steen bezet en van een afzonderlijke kast voorzien, waarin het schitterend bovenstuk past.

In Sumatra en Lombok bestaan de platen van „soebeng's” uit teer cantillewerk; op Java maakt men hier en daar veel werk van de bandjes, die het edelgesteente omvat houden en die dikwijls van zulk fijn filigraan zijn, dat met het bloote oog niet gemakkelijk is na te gaan uit hoeveel draadjes zoo'n zilveren bandje eigenlijk is gevlochten.

Haarversierselen. Kammen worden wel eens met zilveren platen beslagen, die met pinnen op het hoorn zijn vastgemaakt (z.g. „sisir tjeplok”). Van haarpennen en haarspelden treffen we op Java een groote verscheidenheid aan; sommige bestaan uit een enkele, dunne naald, waaraan een breed, omgebogen en met edelsteentjes bezet vlak zich bevindt, dat rusten moet op de haarwring; anderen hebben een eenvoudig uit drie vier zilverdraadjes samengevlochten bovenversiering en bestaan uit een dubbel omgebogen naald.

De „kaloeng sosis” is iets eigenaardigs, dat als een stereotiep versiersel uit Soerabaja kan beschouwd worden; men doet dezen haarband alleen jonge bruiden aan. De „kaloeng sosis” is heel naief genoemd naar haar saucijsachtig omgekrulde en van twee punten voorziene naald, die om de „konde” wordt geplaatst, en waaraan een rij van recht- uitstaande zilveren of gouden bloemknop-versierselen is aangebracht (In W. Java de „kembang kondé boender”)

Ook worden op de eigenlijke haarnaald op dunne veertjes

zilveren of gouden versierselen bevestigd, die bij elke beweging van het hoofd in trilling komen; deze soort haarnaald, in den heelen Oosthoek van Java bekend, heet „tjoetjoek kembang gojang” (letterlijk: met beweegbare bloempjes) of „tjoetjoek mentoel”. Eigenaardig is ook de „garoedo moengkoer”, een kondé-versiersel in den vorm van een garoedo-vogel, die „moengkoer” d.w.z. met den rug naar voren zit (Lomboksch, ook Javaansch).

Hoofdversierselen. De „djamang” is een gouden of zilveren plaat, die gedragen wordt op het voorhoofd, zoo bij bruiden en danseressen. De Lomboksche meisjes, die bij feestelijke gelegenheden naar den tempel gaan, dragen de z.g. „blëngkër,” een gouden of zilveren met diamanten en robijnen versierde hoofdband. Kronen van zilver- of goudblik komen nog zelden voor en worden alleen voorname bruiden opgezet.

Halssieraden. Hiervan zij nogmaals de „kaloeng katèssan” genoemd (als de hangende bloemen van den mannelijken katèsboom), voorts: de „kaloeng nagan soesoen,” (drie of vier op elkaar gestapelde naga’s of draken), die soms ware meesterstukjes van goud- of zilver-smeedkunst zijn, de „kaloeng gogo,” dunne trosjes als neerhangende padi-aren (in West Java in gebruik) de „ranté kembang tangkil” (W. Java), de „kongkorrong krentjeng kembang tandjoeng,” die b.v. in Cheribon gebruikt wordt en veel met de Javaansche „kaloeng katèssan” overeenkomt, de „kongkorrong kembang djottan” (Cheribon), van fijner filigraanwerk als het vorig genoemde, de „kaloeng kembang tjabe” (als de bloemen van de tjabé) en eindelijk de door kinderen te gebruiken halsketting, waaraan als amuletten eenige tijgernagels, stukjes been etc. zijn vastgehecht.

Buikbanden. De „pënding” of buikband bestaat doorgaans uit aaneengeschakelde vierkante gouden of zilveren platen, die van een randgravure zijn voorzien. De voorplaat van de gouden of zilveren „pënding” heet „totok” en is dikwijls groter en rijker versierd dan de overige platen; die, welke op een gewone katoenen of zijden buikband („èpèk”) gedragen wordt,

heet „slépé” en is vaak ook van goud en zilver en à jour bewerkt. In W. Java wordt de buikband („bentén” voor mannen, en „ëmër” voor vrouwen) ook wel gemaakt van gouden passement en voorzien van vergulde sluitstukken.

Gespen. De Javaansche gespen („timang's” of „tërtëp's”) zijn van grof filigraanwerk en komen in zeer verschillende vormen, vooral in Kediri, Temanggoeng, Blora en Lamongan voor, nu en dan bezet met edelsteentjes of valsche diamantjes (z. g. „mata jakoet”). De verscheidenheid is zelfs zoo groot, dat het interessant is van de bij de gespen-vervaardiging in gebruik zijnde motieven een afzonderlijke studie te maken; om bijzondere redenen zijn de in mijn bezit zijnde teekeningen van gesp-modellen voorloopig nog niet voor reproductie vatbaar. Jammer is het, dat de „tërtëp's” langzamerhand door de goedkoopere, doch minder artistieke Europeesche gespen worden verdrongen. Ze bestaan altijd uit twee gedeelten, een voorstuk, dat vooraan op de buikband („saboek” of „èpèk”) en een nevenstuk van hetzelfde motief, dat aan de rechterzijde wordt gedragen.

Vingerringen. De slangvorm is de meest ordinaire. Overigens worden vingerringen bezet met verschillende soorten van edelgesteente, zoo b. v. de „mirah” (robijn), de „djemeroet” (smaragd) de „mirah Siam” (amethyst) de „mata koetjing” (katoog) de „mas oeroeng” (jaspis) enz. welke meestal ongeslepen worden ingekast met een versierde gouden of zilveren band. De Bali'sche en Lombok'sche vingerringen staan hoog op van bloemsteekwerk en zijn blijkbaar van de soms vele ingekaste steentjes.

Voetringen. De „krontjong” (Soendaneesch „gelang kling”) — aldus genoemd naar het rommelende geluid, dat zij kan produceeren — is een dikwijls met veel koper gelegeerd zilveren voetring, die door kinderen wordt gedragen boven den enkel. Opdat de moeder, die niet altijd op haar kroost kan letten, gemakkelijk hoore, waar de knaap of het meisje zich bevindt — genoemd nuttig sieraad krijgen kinderen doorgaans tot hun 2e of 3e jaar aan — bevestigt men aan de „krontjong” zilveren belletjes („klintingan's”).

Overigens zijn de voetringen eenvoudig, massief en zonder

eenig aanhangsel en worden ze in den Oosthoek gedragen door huwbare meisjes.

Borstplaten. Deze sieraden worden veel door Batavia'sche vrouwen gebruikt, zijn dan ongeveer op dezelfde wijze vervaardigd als een gewone halsketting van grof filigraan en vertoonen meestal bloemmotieven, die door middel van zilveren draden of stengels onderling verbonden zijn tot een soms gecompliceerd symmetrisch ornament. Gewoonlijk worden borstplaten van zilver gemaakt.

Kabajaknoopjes. Veelal zijn kabaja knoopjes („benik's") met edelgesteente bezet; zij hebben evenals de oorversierselen zeer verschillende vormen en worden meestal genoemd naar het gebloemte, dat zij voorstellen, zoo b. v. de „kembang tandjoeng", de „kembang njantoeng", enz.

Kabajaspeldjes. Idem als boven.

Armbanden. De braceletten („gelang") zijn te onderscheiden in de „gelang kana", met drijfwerk versierd, de „gelang djepon" (wordt in Pasoeroean gebruikt) enz. Voorts worden zij naar het gebloemte genoemd, dat als motief op het drijf- of graveerwerk voorkomt, zoo b. v. de „gelang kembang lodèn mata poendoek", „de gelang kembang tapok manggis", welke beiden in West Java door aanzienlijke vrouwen worden gedragen.

Andere lijfsieraden. De „kendit" is een zilveren sieraad in den vorm van een ronde plaat of een bol en wordt meisjes van 2—4 jaar met een lendentouw omgedaan, zóó, dat het versiersel vlak voor den navel komt te hangen.

Schaamdeel-bedekkingen tevens lijfsieraden zijn de „kontolan", bestaande uit een zilveren plaatje met twee zilveren balletjes (voor jongens van 1—5 jaar) en de „ampik ampik" (Madoereesch „ampok") voor meisjes van ongeveer denzelfden leeftijd, beide sieraden ook dienend om ziekten af te weren.

Als kettingcharivari doen vooral bij voorname vrouwen dienst de z. g. „ambar ambar" (van amber), kleine bolletjes, sleuteltjes, vruchtjes, diertjes van goud of zilver, die aan een ketting of een zakdoek worden gedragen en met rozenolie doordrenkte, watjes amber of andere parfums bevatten, terwijl eveneens als een

voornamen mode in W. Java kan worden beschouwd het bij zich dragen van een zilveren tabaksdoos („njopok”) met zilveren haak-, oor-, en nagelreinigers.

Even zelden nog komt het zilveren fleschje voor, dat Javaansche vrouwen vroeger aan een zilveren kettinkje bij zich droegen en gevuld was met een soort schmink om er de oogharen mee aan te strijken.

Van de *luxie voorwerpen* noem ik:

de *Platen tot versiering van ledikanten en kussens*, die meestal dun en gedreven zijn.

Klamboehaken (tjantellan slamboe’). Deze komen meestal in zilver voor; die, welke ter tentoonstelling van Batavia al heel gauw verkocht waren en door een Soerabaja’schen zilver-smid waren gemaakt, hadden een matgebrande middenplaat in den vorm van een druivenblad.

Schotels en presenteerbladen. Deze zijn meestal verzilverd en worden o.m. gebruikt bij den dans, wanneer iemand de slendang moet worden aangeboden. Zilveren of gouden presenteerbladen zijn zeer zeldzaam.

Reukfleschjes. In Krawang heeten ze „tjoepoe tempoeh”, in Bantam „tjoepoe simar”; ze komen nog weinig voor.

Tabaksdoozen. Van Lombok bevat het Batavia’sche museum eenige zeer sierlijke gouden en zilveren tabaksdoozen, vierkant, gegraveerd en met een deksel, dat van kunstig drijfwerk is voorzien, terwijl een zeer mooie proeve van gietkunst de zilveren visch oplevert, die eveneens in het museum is te vinden en die door een Lombokschen hoveling als bergplaats voor zijn tabak is gebruikt.

Sigaren- en sroetoe (stroetjes) kokers. De mooiste, gedreven zilveren sigarenkokers van oud Hollandsch model moet men in Madoera zoeken. Sroetoe kokers schijnen de typische producten van Lomboksche goud- en zilversmeedkunst te zijn. Onovertreffelijk-mooie exemplaren zijn die, welke men in de z.g. goudkamer van het Batavia’sche museum vinden kan en subtiële gravures vertoonen van Batara Doerga, raksasa Om-bakarna, romantische en mythische tafereelen enz.

Sirihdoozen hebben nu en dan een zilveren of gouden beslag, zilveren of gouden toebehooren, of afzonderlijke zilveren of gouden sirihbladhouders. Van „katjib's" (pinangknijpers), die men ook wel eens in zilver of goud, of met edel metaal beslagen of geïnerusteed aantreft, wordt veel werk gemaakt, om de vorm dezer werktuigen zoo excentriek mogelijk en toch fraai te doen zijn; de geïmiteerde figuur bevindt zich altijd bovenaan en de verbinding der uitgewerkte steelen is meestal zoo vernuftig gevonden, dat bij het openen van den pinangknijper ook de voorgestelde figuur den mond openzet.

Gendie's. De gendie's die bij bruiloften gebruikt worden, zijn vaak Arabische, Perzische, Japansche of Chineesche voorwerpen van oud aardewerk of craquelé. De tuit is met zilver beslagen en met een kettinkje verbonden aan een zilveren ring. Het deksel bestaat uit zeer fijn zilverdrijfwerk, precieuse bloemornamentjes op een matgebrand of gepointilleerd fond. Een gendie, vermoedelijk van oud-Japansch aardewerk, met zulk een tuit en zulk een sierlijk bebloemd deksel kwam uit een Soerabaja'sche kampong te voorschijn, toen ik voor de tentoonstelling aldaar moeite deed wat zilverwerk te doen bijeenzamelen en werd, hoewel „poesaka", voor den luttelen prijs van f 30 te koop aangeboden, terwijl ik in een pandhuis — hoe verdwijnen daarin soms de kostbaarste voorwerpen! — een dito gendie aantrof, doch van een diep kobaltblauwe en metallisch-iriseerende kleur.

De „gendie pratoelo" (Hindoesche vorm) krijgt ook wel eens een zilveren voetstuk en een zilveren tuit in den voor deze gendie-soort gebruikelijken linggam-vorm. In het museum bevindt er zich een met twee tuiten en twee halzen, in symmetrische ronding geplaatst op het aarden bovenvlak.

Kwispedoors. Meestal van argentaan. Hoogst zelden van zilver. Een geheel gouden kwispedoor komt voor in het Batavia'sche museum, een bijzonder mooi voorwerp, rijkssieraad uit het opgeheven panembahanschap Bangkallan.

Bokor's (spoelkommen). Evenals bij kwispedoors.

Stokknoppen. In het maken hiervan munt vooral de Ma-

doerees uit: Zeer fijn is soms het wondere drijfwerk, dat op Madoereesche zilveren of gouden stokknoppen voorkomt.

Kandelaars. Kwamen vroeger nog al eens voor en werden soms in heel gracieusen vorm gegoten van argentaan. Drie zilveren kandelaars, vermoedelijk antiek en afkomstig van Lombok zijn te vinden in het Batavia'sche museum.

Tjapil versierselen. Zilveren of gouden platen, soms in den vorm van een halve maan, komen als tjapil-of toedoengversierselen nog weinig voor.

Paardentuig. Zilveren versierselen van hoofdstel, zadel enz. worden nog wel aangetroffen bij het lederwerk voor tournooipaarden.

In de derde plaats komen de *wapens* voor een korte beschrijving aan de beurt.

Pieken. In het Batavia'sche museum treffen we hiervan o. m. aan een met goud beslagen „Sarotomo” (aldus heette ook de pijl van Ardjoeno), staatsiepiek van Pangeran Adipati Pakoe Alam; een van Djokdja afkomstige „Nogososro”, (naam van een drakenfiguur), waarvan de katimoho houten steel van anderen een zilveren, en van boven een fraai bewerkt gouden beslag vertoont. De versiering van „toembak's” bepaalt zich overigens tot het aanbrengen van greep of eindstuk van edel metaal.

Zwaarden. (pedang's) Rijk met diamanten bezet is het gouden gevest van de „pedang loewoek” (een kort zwaard), die in het Batavia'sche museum voorkomt en in den Catalogus vermeld staat als een geschenk van pangeran Adipati Mangkoe Negoro aan den Gouverneur Generaal.

Blaasroer („toeloeppepan”) Een enkele maal vindt men ook op Java een blaaspijp, die met zilver is gemonteerd.

Krissen. Het nationale pronkwapen der Javanen wordt op verschillende wijzen met goud of zilver versierd; het lemmet kan geïncrusteerd zijn met soms nobel van lijn doende figuurtjes en ornamentjes, de scheede kan van zilver of goudblik zijn, glad, gegraveerd of gedreven en het gevest wordt nu en dan uit edel metaal gesmeed, met goud- of zilver belegd, omwonden met goud of zilverdraad.

Lombok levert de massief gouden of zilveren krisheften in een voorname luxe, zooals men misschien weinig bij de wapens van overige Inlandsche volken zal aantreffen; soms hebben ze den vorm van mythische figuren, draken, dieren enz., dikwijls zijn ze rijk met edelgesteente bezet.

Over Javaansche krisscheeden schrijft de heer de Does in zijn bovenvermeld opstel: „Bij een kris heeft men (kan men hebben) twee scheeden, een houten (wrongko) en een metalen (pendoh). Die gouden of zilveren overscheeden verdeelt men in drie soorten (zulks naar de bewerking) *a.* „pendok bléwah.” Deze is glad afgewerkt zonder versierselen en omsluit de wronko niet geheel doch laat in het midden van de eene zijde overlangs van de punt tot boven toe een gedeelte van het hout ter breedte van 1 c. M. bloot. *b.* de „pendok tjawèn.” Deze is gelijk aan de „pendok bléwah” doch is ter versiering van met van buiten ingeslagen figuurtjes voorzien (geciseleerd dus, ook wel gegraveerd) *c.* de „pendok tatahan” *d.* z. krisscheeden, die het houten bekleedsel (wrongko) geheel omgeven en waarbij aan één zijde uitgebeiteld bloem- of drijfwerk is aangebracht”.

De heer de Does heeft vergeten den allereenvoudigsten vorm van pendok op te noemen *n. l.* de „pendok pangloessan”, een gewone metalen overscheede, zonder opengebleven strook en zonder eenige bewerking.

De motieven van het op krissen voorkomende drijfwerk zijn zoo verschillend, dat ze een afzonderlijke studie en beschrijving vereischen; van de meest bekende worden hier genoemd, de „kembang tjino” of de „kembang djeroek”, een stijlvol motief van djeroekbloemen, wier ranke blaadjes zich tusschen vier of vijfdubbele streepen naar elkaar toe buigen; de „babad mentaram”, ruiten gevormd door in elkaar overlopende bloemebleden, en waarin kleine bloemornamentjes zijn aangebracht. Om de teekening van de „babad mentaram” nog meer „ramé” (levendig) te maken, wordt het midden-ornament met het „kembang tjino” motief gecombineerd; de „kembang tandjoeng” een symmetrische plaatsing van tandjoeng bloempjes, de „kembang lopak”, eenvoudig motief van aaneengeschakelde vergeet-

mij-nietjes, de „kloso” een imitatie door streepen van de ruitvlechting bij matten, de „sawat”, der potro” enz.

Overigens worden van de wapens, wier scheeden of gevesten van goud of zilver kunnen zijn, of wier lemmers met edel metaal worden geincrusteerd, genoemd de „badé badé” klein steekwerktuig, meestal met kromgebogen lemmer, „soedoek” en „tjondré” (korte degens), de „piso raoet” (steek tevens snijwerktuig), de patrem” (kleine dolk, door vrouwen te gebruiken), de sěkin” [voor het slachten, van vee], de „sodor” (lans voor het” tournooispel) de „golok” (kapmes), sabels, lansen enz.

Ziedaar de namen en de korte beschrijving der voorwerpen die het meest op Java en Madoera en in Bali en Lombok voorkomen; thans compileerende uit den catalogus van het museum kan ik volstaan met de vermelding, door welke producten de goud- of zilversmeedkunst der verschillende landen in de Buitenbezittingen in bedoelde inrichting wordt vertegenwoordigd. Zoo doet *Nias* de „soemboe ana’a” zien, een gouden kroon voor mannen en vrouwen; een met goud versierde vrouwenhoed [„tandrindra”]; een gouden hoed [„kofia ana’a”] in den vorm van een militaire kepi; een gouden halskraag en een waaier [„tori”-] die bij de voornamen hoofden van goud, bij minderen van katoen en bij den kleinen man van boomschors is gemaakt. Hoe ook de Batakkers bedreven zijn in de kunst van incrusteeren kunnen we merken aan de „léang baganding”, een door mannen te gebruiken armband, die o. a. met zilver is ingelegd.

Overigens vinden we in het museum van de Batakkers een zilveren versiering [„rantej”] hoofdzakelijk uit kettinkjes bestaand, welke vóór den hoofddoek op het voorhoofd worden gedragen; eenige hoofddoekversierselen van verguld zilver; een zilveren haarnaald [„panasik”] voor jonge vrouwen en meisjes; oorringen [„kodoen kodoen”], die door de Toba’sche vrouwen in het bovengedeelte van de oorschelp worden gedragen en gemaakt zijn van een goud-zilver-alliage; [„omas moeda”] — vergelijk daarmee het Javaansche „mas enom” —; een gouden oorbel [„doeri doeri”]; een zilveren oor- tevens haar

versiersel [„padong padong”]; eenige lansen [„hoedjoer”] met zilveren beslag; een zeer kunstig, gedeeltelijk uit goud, gedeeltelijk uit zilver en soewasa gesmeede wandelstokknop, drie zilveren vingerringen en een „pangoendang” d. i. een zilveren ring, waaraan een touwtje met knopen is bevestigd en welke dient om schulden in te vorderen.

De typisch-Bataksche versiering voor meisjes, een bamboezen haarnaald met laken en kralen [de z. g. „djagar djagar”] is bij genoemd volk gaandeweg verdrongen door de zilveren of gouden „tjoetjoek kondé”.

Uit Solok komen in het museum verschillende gouden en zilveren armringen voor; Sumatra's Westkust heeft er eenige sierlijk met edel metaal bewerkte wapens en van Korintji treffen we er aan de „anting sapoetangan”, een zilveren versiersel, dat door jongelui gedragen wordt aan de punt van een doek, eenige vergulde zilveren ringen [„peloeroet sapoetangan”] eveneens om aan een zakdoek te worden bevestigd, eenige zilveren „soebang's” [„soeweng,” oorsieraad], dito vingerringen voor vrouwen en dito „ramboe selindang,” d. z. versierselen, die aan de slendang worden gedragen. Eenige zilveren armbanden, die gewoonlijk van hoornen sluitstukken zijn voorzien en twee zilveren kalk- en gambirdoosjes completeeren de verzameling uit Korintji.

Die van Bengkoelen bestaat uit wat bruidstooi: een zilveren „pias tega” [hoofdsieraad], een soebeng van zilver en een oorversiersel met kettinkje, dat achter om het hoofd moet worden gedaan, een „singkil”, een zilveren „gelang lida tioeng” [armband] en een lans met zilveren beslag.

Van de Padangsche boven- en benedenlanden, waar zoo uitmuntend filigraan-werk wordt gemaakt: een „kapala bantal” hoofdkussen-versiersel, [beborduurd met het z. g. „benang Macao” verguld zilverdraad], waarvan ook eenigstukken passement zijn tentoongesteld.

De opschikkerige aard van de Lampongsche vrouw straalt maar al te duidelijk uit de zilveren haarkam [„gaharoe slaka”], de gouden en zilveren looverkransen [„pandang kekandoe”]

de dito bloemen [„tjoendoek”] om in de haarwring te steken — te vergelijken met de Javaansche „tjoetjoek mentoel” —, het in het kapsel te dragen zilveren hoofdtooisel, de houten haarspeld met de afhangende zilveren sirihblaadjes („poetjoek tjambai tjetjondok”), het gouden voorhoofdsieraad („poepilis”) en de dito oorknoppen („soebang’s”), halssieraden enz.

Dan nog: de gouden en zilveren armbanden, die hol uitgeslagen of van binnen opgevuld zijn met „getah ambaloe”, de vingerringen en de borstsieraden („boelan sari mas”), die veel overeenkomst hebben met die, welke door de Batavia’sche vrouw als lijfsieraden worden gebruikt.

Van Atjeh vinden we: een ring, („anak angkoh”), waaraan allerlei zilveren en koperen voorwerpen bevestigd zijn voor uittrekken van den baard, het reinigen van oor en tanden enz., en die gewoonlijk aan een doek worden gebonden, — evenals de „anting sapoetangan” uit Korintji dus —, zilveren arm- en beenringen („gelang pèpah”) een zilveren buikketting („taloh kieng”) en een fragment van een gouden ornament dat aan een kettinkje op de heup gedragen wordt. Van de Atjehsche zilveren sirihkalkdoosjes („krandam”) waren eenige eenvoudige exemplaren geëxposeerd op de Batavia’sche tentoonstelling, waar ook een verguld zilveren tabaksdoos was te zien, op Atjehsche wijze zoo fraai uitgebeiteld.

Van de voorwerpen, die afkomstig zijn van Atjehsche sultans, en welke zich bevinden in de z.g. goudkamer van het museum, dienen hier genoemd te worden: het gouden kopiah-omboordsel, de dito knoop, een kalkdoos van soewasa, een gouden gambirdoos een dito „kinangan” (sirihstel), een pinangschaar met gouden heft, een zilveren juweelkistje, een beursje van zilverdraad, een zilveren reukwaterflesch, een dito bokor, dito zegelstempels en van gouddraad vervaardigde gordels. Voorts nog een zilveren à jour bewerkte doos, een zilveren bedakbakje, een dito kandelaar een eenige wapens met versierselen van edel metaal.

Het een en ander overtuigt mij, dat de Atjehsche goud- en zilversmeedkunst, wat ontwikkeling en artisticeit betreft, ge-

rangschikt dient te worden vlak beneden die van Bali en Lombok.

Deli is slechts vertegenwoordigd door een zwaard en een kris, beiden met gouden scheeden; Serdang door zilveren kalk-, tabaks-, gambar- en pinangdoozen, het sirihgereedschap van den Datoe van Tandjoeng Merawa, en Djambi door een lans met zilveren beslag en twee fraai gedamasceerde zwaarden met gouden gevest.

Eigenaardig is de opschik van de Pasoemah'sche vrouw.

Over den voorhoofdband („kerpèn” of „siapalèn”) draagt ze een zilveren sieraad, dat de „pager babi” heet, en daarover wordt weer een zilveren „pias” vastgemaakt. Aan de „kerpèn” en tusschen de horizontale bladen van de „pager babi” bevinden zich de z.g. „tadjoek blidang”, eveneens van edel metaal. Een zilveren „boelang temanggal” (speld met versierselen) wordt in de haarwring gestoken. Ook de Pasoemah'sche vrouw draagt soebang's („soewëng's”) en daaraan zijn de z.g. kilijs” van zilver bevestigd. De zilveren halsbanden („singkil”), die ze draagt, zijn soms zoo talrijk, dat de draagster nauwelijks haar hoofd bewegen kan. Behalve met de „singkil”, tooit ze zich nog op met de „kaloeng” (halsketen), bestaande uit oude muntstukken zooals Maria Theresia thalers, (rejal kipas”), pi-laardollars („rejal tjagak”), rijksdaalders („real boeroeng”), — vergelijk hiermee de Javaansche benaming „perak boeroeng” —, en guldens („roepia ringgit”). Aan den linkerarm worden soms tot negen in aantal de zilveren „gelang lidah tioeng” en aan den rechterarm de zilveren „gelang poentoe” deze laatsten nooit meer dan zeven.

Van Palembang: zilveren oor-, kondé-, en borstversierselen en een paar fraaie klamboehaken. De z.g. „panggoeng bangkau”, een zilveren oorknop uit de Ranaudistricten, bestaat uit een ringetje („tjintjin”), kettinkje („rantai”) en het daaraan hangende, „riboe” geheeten. De „gelang poentoe” een zilveren armband, die boven de gewone „gelang” gedragen wordt, is met hagelkorrels of kralen gevuld ten einde geluid voort te brengen.

Een „sengkil” (halssieraad) en een „bemban” (hoofdband), beide voorwerpen van zilver, worden door vrouwen in de Ranaustreek slechts nu en dan één nacht na het huwelijk gedragen.

De „soewëng” heet bij den Dajak „boebang.” De antieke oorversierselen van goud en spiegelglas, welke in het museum worden aangetroffen en in het Bandjersche bekend staan onder den naam van „sawang bapang”, worden zelden meer aangetroffen; door Bandjersche vrouwen worden tegenwoordig gedragen: hoofd- en borstsieraden van uitgeslagen zilver en zilveren armbanden. Uit de Z. en O. afdeeling van Borneo zijn nog afkomstig: eenige met zilver versierde wapens, een blaaspijp en lanspunt met fraai zilveren beslag, en van het voormalige sultanaat Bandjermasin een rijk met goud beslagen troon, een gouden schenkblad, („talam batis tiga”), een zilveren kom, en een dito „gendie”. De versierselen van het staatsiepaard des Bandjerschen sultans bestonden vroeger uit een borstsieraad („samban”), een heupsieraad, („soenkoel bakokong”) staartsieraden, („panggapit boentoet”), en hoefbanden, welke voorwerpen allen van edel metaal zijn gemaakt. Eigenaardig is ook de bekleeding met zilver van de vorstelijke „boemboeng” (een bamboezen koker)

De „soebeng” wordt ook in Celebes door de ongehuwde vrouw of het meisje gedragen; is het oorsieraad bestemd voor meisjes van den minderen stand, dan heet het „bangkara”, is het vervaardigd om door getrouwde vrouwen gedragen te worden, dan heet het „tjengke tjengke”. Bij groote plechtigheden bestaat de kleeding van den adellijken Gorontalonees o. m. uit de „paloewala”, een zwart zijden hoofdsiersel, dat met goud en diamanten is bezet, en de „bostahoa”, een badjoe, waarover een buikband („etango”) met breeden gouden plaat gedragen wordt. De knopen van het kleedingstuk behooren dan eveneens van goud te zijn. En bij bruiloftsfeesten doet de aanzienlijke vrouw de met goud versierde badjoe („boötoenggohoe”) aan, terwijl de jonge bruid gebruik maakt van gouden nagels („bilioe”) die zij over de toppen harer vingers heenschuift.

Van de rijkssieraden van het voormalige radjaschap Gorontalo bevat het museum een Boegineesche kris en „badé badé” met gouden versierselen, en een zilveren kwispedoor.

Iedere Makassar draagt de „pao pao”, een buikband, die bij vermogende lieden met gouddraad is bestikt en eigenlijk niets anders is dan een als zak ingerichte „saboek”, te dragen onder de saroeng, om de lendenen heen gebonden en met het voorstuk op den onderbuik. De drie afdeelingen, waarin de „pao pao” verdeeld is, bevatten bij aanzienlijken gewoonlijk een zilveren sirihdoos („papangadjajang”), geld voor dagelijksch gebruik en amuletten. Hier vinden we overeenkomst met het gebruik van de „saboek” door den Madoerees, die in zulk een kleedingstuk behalve geld ook nog strootjes, pruimtabak en sirihversnaperingen bewaart.

Aan de „pao pao” is o. m. een zilveren of gouden plaat bevestigd, dienend als gesp („pakalang”)

Van Menado: een uit zilveren pijpjes samengestelde halsketen („kelana”) voor vrouwen, en van Ternate drie verzilverde kinderarmbanden. Timor heeft in het museum een zilveren armband, boekoe noni (noni = zilver), een dito beenband, „boekoe hai,” („hai” is het dunste gedeelte van het menschelijk been), en twee dito oorknoppen, gebruikelijk in Amarassi en Amanoebang; van Rotti: een zilveren keten („habas”) en een dito tabaksdoos, gemaakt op het eilandje Dan (nabij Rotti); van Soemba een gouden oorhanger („memoeli”), die in bergnegorijen door radja's wordt gedragen en een halsketting („kenatar”). Beide voorwerpen worden gewoonlijk vervaardigd van het gouden geld, dat paardenhandelaren jaarlijks op Soemba invoeren.

In Flores draagt ook de man een gouden of zilveren oorknop of oorversiersel; op de Tenimber-eilanden heet de oorhanger zoowel van mannen als van vrouwen „lorlora”, waarvan het sterotiepe model voor al de Z. W. eilanden der Babar- en Tenimbergroepen meestal op Loewang gemaakt wordt, en die een groote rol speelt bij de „harta” en het invorderen van boeten. En van de Letti eilanden vinden we eenige gouden borst-

sieraden en verschillende gouden schoteltjes, in een waarvan
zoowaar een dierfiguur is gedreven.

De zilversmid, dien ik bezocht in Ampel, de klassieke streek
van Javaansche kunstnijverheid, had een bestelling gekregen
van een hadjie, om voor diens dochter een halsketting te
maken ter waarde van f 50; de besteller leverde de „mata
jakoet”, de vervaardiger zorgde voor de aanschaffing van het
zilver.

Om het werk spoedig klaar te krijgen, had hij twee jeugdige
zilversmidsleerlingen in dienst genomen, „botjah's” nog, die
al heel handig waren en hem goed hielpen.

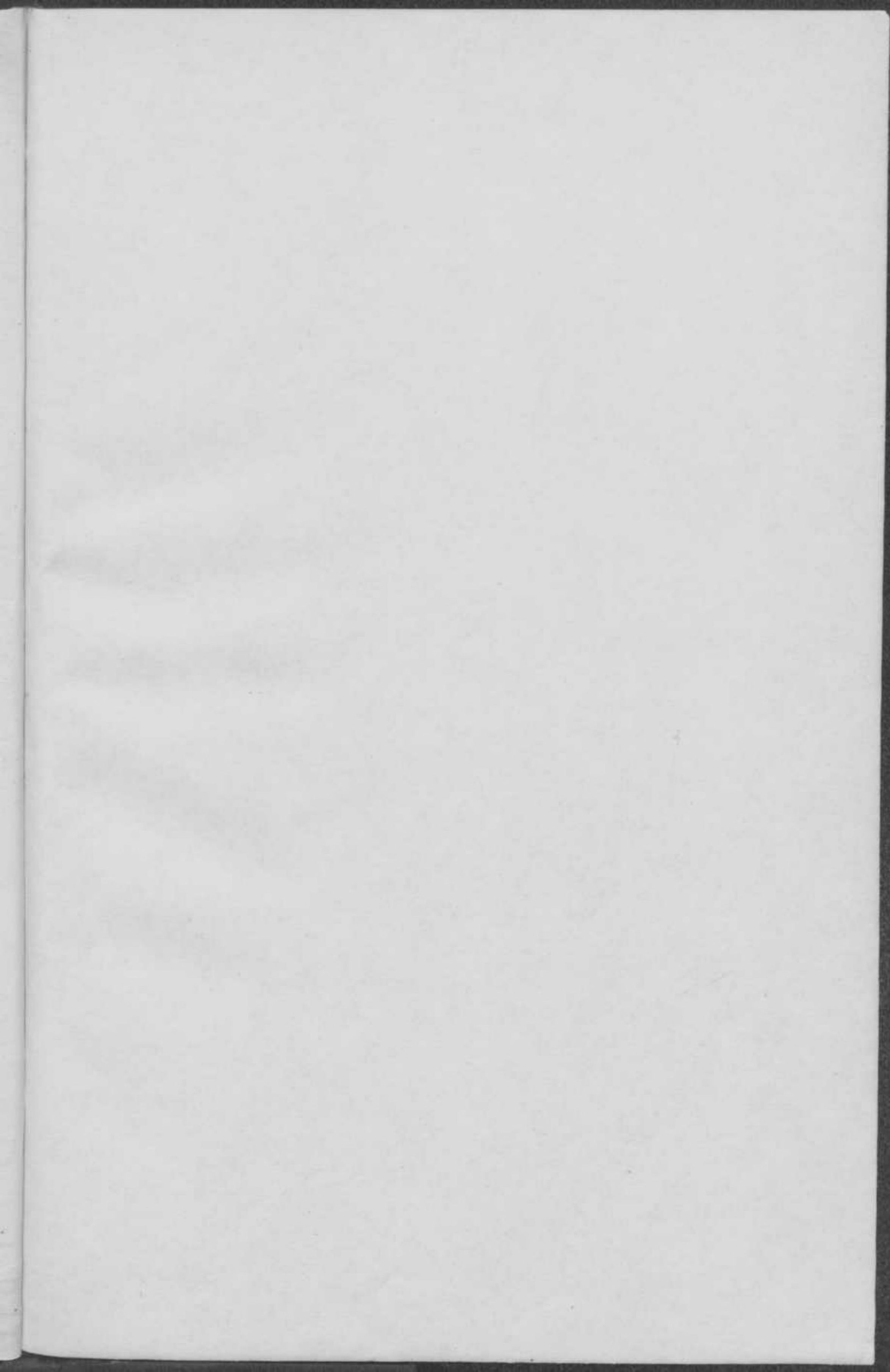
Zij ontvingen geen dagelijksch loon, maar de zilversmid had
ze beloofd de som van vijftig gulden, waarop reeds een voor-
schot van vijf- en twintig gulden voor den aankoop van ma-
teriaal was ontvangen, eerlijk met hen te zullen deelen. Met
z'n drieën waren ze al een maand lang aan den arbeid en de
zoo subtiel van omlijning doende „kaloeng” naderde nu ein-
delijk haar voltooiing.

Of hij dan veel winst had!?

Neen, antwoorde hij, toen ik hem die vraag stelde, veel
winst had hij zeker niet; hij moest gauw klaar zijn en daarom
had hij de twee „botjah's” in dienst genomen, anders werkte
hij alleen.

En omdat de zoo mooie en moeilijke arbeid van dezen artist
zoo slecht betaald wordt, omdat hij zoo bescheiden zijn kunst
verborgen houdt in een diep hoekje van een kampong, ben ik
met een gevoel van spijt gegaan uit zijn huis, uit zijn goor
en krottig atelier.

Djombang, Augustus 1902.

1870-1871

1871-1872

1872-1873

1873-1874

1874-1875

1875-1876

1876-1877

1877-1878

1878-1879

1879-1880

1880-1881

1881-1882

1882-1883

1883-1884

1884-1885

1885-1886

1886-1887

1887-1888

1888-1889

1889-1890

1890-1891

1891-1892

1892-1893

1893-1894

1894-1895

1895-1896

1896-1897

1897-1898

1898-1899

1899-1900

1900-1901

1901-1902

1902-1903

1903-1904

1904-1905

